

Az „Erdélyi Múzeum“ története

1874—1937.

(Második, befejező közlemény.)

V.

1892—1905.

A harmadik időszakban, amely 1892-től 1905-ig terjed, az az első szembeötlő jelenség, hogy az 1892. évi összevont I—II. füzet ismét az Erdélyi Múzeum címet viseli. Az 1892. január 31-i szakosztályi közgyűlés ugyanis elfogadta Szinnyi József titkárnak Széchy Károlytól is támogatott azt az érvelését, hogy a kiadványoknak tíz szóból álló felirata voltaképpen nem cím, hanem a hiányzó címnek a magyarázata, s így a 8 esztendeig megokolatlanul mellőzött „Erdélyi Múzeum” cím visszaállítását egyhangulag azzal az utasítással vette tudomásul, hogy a főcím alá az eddigi fölírat csak magyarázatul teendő ki. Így lett ismét és maradt változatlanul a most következő 14 évfolyamon keresztül ez a cím: *Erdélyi Múzeum. Az Erdélyi Múzeum-Egylet Bölcsélet-, Nyelv- és Történettudományi Szakosztályának kiadványa.*

Ugyanezen a közgyűlésen Szász Béla alelnök azt az indítványt terjesztette elő, hogy a bölcsészeti szakosztálynak az eddigi két-havonként megjelenő folyóirata — egyrészt a kedvező anyagi helyzetre való tekintettel, másrészt élénkebbé, alkalomszerűbbé tétele s nagyobb elterjedése érdekében — az 1892. év elejétől 10 füzetből álló s füzetenként legalább 3 és 1/2 ív terjedelmű olyan havi (júl. és aug. kivételével) folyóirattá formáltassék át, melynek a tartalmát a tudományos dolgozatokon kívül „rövid irodalmi, bírálati és más hasonló természetű közlemények szolgáltatassák.“ A választmány javaslata alapján a közgyűlés az indítványt elvben ugyan pártolta, de a költésztöbbletre való tekintettel egyelőre a kéthavi megjelenéshez ragaszkodott azzal az utasítással, hogy a választmány kövessen el mindent azoknak a föltételeknek előteremtése érdekében, melyek a havonkénti kiadást lehetővé teszik.⁴⁷ A kérdés ezzel még nem került le a

⁴⁷ Erdélyi Múzeum, 1892. 85. l.

napirendről, mivel az Egyesületnek ugyanazon évi február 29-i közgyűlése Szász Béla javaslatát elfogadta s az Erdélyi Múzeum havonkénti kiadására a szakosztály évi járulékát 300 forinttal felemelte.⁴⁸ Ennek következtében az Erdélyi Múzeum 1892-től 1905-ig bezárólag 10 füzetből álló s évenként átlag 35—40 ív terjedelmű folyóirattá vált. Az egyik évben (1894) meg éppen 43 ívet ért el (694 l.): ez az Erdélyi Múzeum multjában a szélső legnagyobb terjedelem. Észre kell vennünk és meg kell állapítanunk, hogy a szellemi munkásság eredménye, a kiadványok terjedelme, az utolsó tíz év alatt (1884—1893) megkétszereződött, 20 ívről 40 ívre gyarapodott, s a negyedévi füzetek havi folyóirattá növekedtek.

Alighogy az új kezdet megindult, az 1893. június 14-i rendkívüli szakosztályi közgyűlésen Szinnyi József lemondott a titkári szerkesztői tisztségéről, mivel a budapesti egyetemre az uralaltáji nyelvészet rendes tanárává neveztetett ki. Széchy Károly meleg szavakkal méltatta Szinnyi József érdemeit, ki a folyóiratot rövid tartamú működése alatt is a tudományos közvéleménytől elismert magas színvonalra emelte s ezért halálját a közgyűlés jegyzőkönyvben örökítette meg. Ugyanez a közgyűlés mindjárt meg is választotta az új titkár-szerkesztőt *Szádeczky Lajos* egyetemi tanár személyében,⁴⁹ aki köszönetében kijelentette, hogy fő törekvése a folyóirat színvonalának megtartására, sőt fejlesztésére és emelésére fog irányulni.⁵⁰ Így az 1893. évi szeptemberi (VII.) füzetet már dr. Szádeczky Lajos titkár jegyezte, aki a folyóirat valamennyi szerkesztője közül leg-hosszabb ideig, 1905 végéig, tehát 12 és 1/2 évig vezette az Erdélyi Múzeumot.

Az új időszak mindenekelőtt olvasóközönséget akart sorakoztatni az Erdélyi Múzeum mögé. Sok fáradozással járó, kitartó küzdelemre elszánt célkitűzés volt ez abban az időben, amikor a vidéki folyóirat és tudományos társaság igen nehéz s fölötte hátrányos helyzetben vergődött. Az irodalmi és tudományos élet főere az ország szívében lüktetett, az írók és tudósok Budapestre sereglettek, mindenki onnan várt irányt, ítéletet és elismerést. Az irodalom és tudomány iránt érdeklődő csekély számú közönségnek a szeme is Budapesten függött. Onnan tudta meg, hogy mit kell olvasnia, s kit kell a kiválóbb írók és tudósok közé soroznia. Egészen kivételes tehetség volt az, akinek hírneve nem Budapestről áradt szét az akkori egész Magyarországon.⁵¹ Ez a jelenség egészen szembeszökően mutatkozik az Erdélyi Múzeumnak az 1874—1891 között megjelent 17 évfolyamán. A közönséggel annyira nem tudott kapcsolatot találni, hogy tagsági illetékképpen s cserepéldányban másfélszáz körül küldözgették szét ebben az időben a folyóiratot, s volt esztendő, amikor mindössze egyetlenegy valóságos

⁴⁸ Erdélyi Múzeum, 1892. 87. l. 245. l.

⁴⁹ A közgyűlés kisebbsége Széchy Károly mellett foglalt állást.

⁵⁰ Erdélyi Múzeum, 1893. 431. l.

⁵¹ Erdélyi Múzeum, 1892. 23. l.

előfizetőt számlált. Ezért az egész időszakon át megszakítatlanul harogott a panasz és a szemrehányás a nagyközönségnek a tudományos törekvések iránt tanúsított közönyössége és érzéketlensége miatt. Súlyos kórtünetnek a megnyilvánulása volt ez. A materializmus tartotta fogva a lelkeket, a magasabb eszmények iránt a lelkesedés tüzet fogni nem tudott. Ez a korszak a tudományt is csak abból a szempontból nézte és becsülte, hogy mennyiben szolgálja az élet nélkülözhetetlen szükségleteinek a kielégítését. Ekkor kezd a napisajtó az egyetlen táplálék lenni, s a hírlapokon kívül legföljebb még a szórakoztató könnyű irodalom tudott széles köröket meghódítani. A tudomány és a tudósok csak távoli tiszteletben részesültek.⁵²

Ilyen körülmények között csakugyan nem kis feladat volt betörni a közönyösség mezejére, érdeklődést kelteni és olvasókat szerezni. 1892-ben és 1893-ban a központ részéről 1800 forint évi támogatásban részesült az Erdélyi Múzeum, s ugyanakkor alig 200 forintot tett ki az az összeg, amely tagdíjakból, előfizetésekből és a nyomtatványok eladásából befolyt. Az Egyesület 1894-re azonban kénytelen volt 300 forinttal csökkenteni a folyóirat segélyét, s ez is arra készítette a szakosztályt és a szerkesztőt, hogy a taggyűjtés terén fejtsen ki nagyobb tevékenységet s így biztosítsa a szellemi működés anyagi föltételeit. Ezért 1894-ben az Erdélyi Múzeum utolsó tíz évfolyamának a tartalomjegyzékét kinyomatta s 500 példányban küldötte szét az egész ország művelt közönségéhez. Egyúttal felhívást intézett a szakosztály tagjaihoz, hogy a folyóirat eddigi terjedelmének fenntartása és továbbfejlesztése érdekében igyekezzenek ismerőseik, barátaik körében új tagokat gyűjteni.⁵³ Azonkívül lépéseket tett a szakosztály, hogy a közoktatásügyi minisztérium az Erdélyi Múzeumot a középiskoláknak megvételre ajánlja. A minisztérium teljesítette is a kérést, de az ajánlásnak alig volt valami eredménye. A buzgó tevékenykedés ellenére is a haladás nagyon lassú menetben tartott előre. Az 1895. január 16-i közgyűlés elnöki megnyitója kénytelen volt megállapítani, hogy Magyarország 130 városának csak harmadrészébe jut el a folyóirat tagsági illeték vagy előfizetés címén, s egyetlen példánya sem jár olyan városokba, mint pl. Szeged, Kecskemét, Sopron, Győr, Eger, Kalocsa stb. Bár a terjesztés észrevehető eredménnyel járt, 1895-ben a folyóirat számadása hiánnyal zárult. Ez a szerkesztőt arra a javaslatra készítette, hogy a vidéki tagok tagsági és előfizetési díja 2 forintról 3 forintra emeltessék. Ez azért is méltányosnak látszott, mivel az Erdélyi Múzeum, még a Természettudományi Társulat közlönyét sem véve ki, az ország legolcsóbb tudományos folyóirata volt, s az 1500 forint központi áldozatkészség azt jelentette, hogy az Erdélyi Múzeum 1—1 példányra önköltségi áron 5 forintba került az Egyesületnek,⁵⁴

⁵² Erdélyi Múzeum, 1901. 291. l.

⁵³ Erdélyi Múzeum, 1894. 119. l. Vö. 1893. VII. f. borítéklapja.

⁵⁴ Erdélyi Múzeum, 1896. 87. l.

vagyis a szakosztály tagjai felerészben sem viselték a kiadási költségeket.

A szakosztálynak az az igyekezete, hogy taggyűjtéssel mélyebb gyökeret verjen a művelt nagyközönség rétegeiben, csakugyan számbavehető sikerrel járt. Az előbbi időszak 160-as példányszáma 1896-ig 400-ra, 1897-ben 500-ra emelkedett, s 1898-ban ötfélszáz tagsági, csere- és tiszteletpéldány ment szét. Ez már egy országos tudományos társulatnál is számottevő mennyiséget jelentett. Pusztán toborzó meszterkedésekkel nem lehetett volna ezt az eredményt elérni, ha ugyanakkor a folyóirat belső szerkezete is nem igazodik az alkalmoszerűséghez és a terjedés külső követelményeihez. A Szinnyeitől megvont keretekben Szádeczky Lajos szerkesztősége alatt végleg kialakult az Erdélyi Múzeumnak az a formája, hogy a változatosság érdekében lehetőleg rövid értekezésekre törekedett, a magyar és a külföldi irodalomból évenként átlag 40 könyvet ismertetett, a különféle rovatában apróbb közleményeket és alkalmoszerű érdekességeket közölt, a nevezetesebb folyóiratokat számontartotta, az új könyvek jegyzékét adta s hivatalos értesítőjében a szakosztályra vonatkozó közleményeket tette közzé. A 90-es évek közepén már az erdélyi részekben a bölcsészeti szaktudományok körébe vágó irodalmi és tudományos működés középpontja, s országos hírével általában az Erdélyre vonatkozó tudományos dolgozatok gyűjtőhelye lett.⁵⁵ Munkatársai sorába a bölcsészet-, nyelv- és történettudomány kiváló szakművelői csoportosultak, nemcsak Erdélyből, hanem az egész Magyarországról, sőt annak határán túlról is, Londontól Bécsen át Bukarestig.⁵⁶ Többé-kevésbé kezdett megvalósulni a szakosztálynak az a hagyományos törekvése, hogy Erdély fővárosát tudományos irodalmi gócponttá alakítsa s annak középpontjává az Erdélyi Múzeumot tegye.⁵⁷

De nemcsak anyagi és erkölcsi téren figyelhetjük meg a nagy föllendülést, hanem az erdélyi tudományos öntudat elmélyülésének a jeleit is örömmel vesszük észre. A mult kegyelete, az alapítók szándékának és szellemének tiszteletben tartása vezető elvként kezd érvényesülni. „Bércecs hazánkban még sok a felkutatni, összegyűjteni való, — figyelmezteti a szakosztályt Szamosi János közgyűlési megnyitója 1899. március 6-án,⁵⁸ — még sokat kell magyarázni, ismertetni, még igen sok dolgon lehet okulni.“ Az az őszinte törekvés hatja át ebben az időben az Erdélyi Múzeumot, hogy nevének és rendeltetésének megfelelően. A tiszta tudományművelésre törekedett ugyan, de a nemzeti eszmények ápolását sem tévesztette szem elől, s ehhez híven mindenenk fölött magyar és főképen erdélyi kívánt lenni.⁵⁹ Ezt a törekvését illetékes ítélok nem egy elismerő nyilatkozata méltányolta és lelkesítette buzdításával. Az a régebbi jogos kifogás, melyet a 80-as

⁵⁵ Erdélyi Múzeum, 1897. 111. l.

⁵⁶ U. o. 1897. 112. l.

⁵⁷ U. o. 1894. 122. l.

⁵⁸ U. o. 1899. 182. l.

⁵⁹ U. o. 1902. 287. l.

években és a 90-es évek elején hangoztattak egyesek, hogy az Erdélyi Múzeum Erdellyel magával kevesebbet foglalkozik, mint az alapítók szándékai megkívánják, teljesen elnémult, s a tudományos közvélemény kénytelen volt elismerni, hogy a földrajzi határok közé nem szorítható tudományágak művelésén kívül elsősorban Erdélyre, annak történetére, nyelvészeti, irodalmi, régészeti, művelődés- és műtörténeti kérdéseire, s általában arra a főcélra fordítja figyelmét, melyet az Egyesület alapszabálya a „honismeret“ kifejezéssel jelöl meg.⁶⁰

A tárgyalt időszak 139 füzetből álló 14 évfolyamában 520 íven (8324 l.) 1227 közlemény látott napvilágot, tehát háromszor annyi, mint a megelőző 17 kötetben. Elsősorban magyar irodalomtörténeti, itt-ott váltakozva világirodalmi vonatkozásokkal, azután magyar történeti és művelődéstörténeti értekezések tartalmassítják az évfolyamokat. Nyelvészeti kérdések, bár ritkábban, szintén felvetődnek. Több ízben értékes népköltészeti közleményeket olvasunk folyóiratunk lapjain. Szórványosan jelentkezik a néprajzi tanulmány, sőt van olyan évfolyam (1899), amikor határozottan előtérbe nyomul. Tekintélyes helyet foglal el továbbá a régészet s benne néhány világhírű lelet ismertetése. Általában a történeti irány uralkodik s az erdélyi vonatkozások feldolgozása ad különös színt neki. Hangsúlyosan emelkedik ki a honismeret: a tartalomnak több mint a háromnegyed része erdélyi tárgyból, erdélyi történeti, nyelvészeti, irodalmi, műtörténeti közleményből tevődik össze. Azután erdélyi nemzet-történeti, színészet- és sajtótörténeti adatok, családtörténeti okmányok, oklevelek, forrásmunkák közlése, régi erdélyi írók emlékének felelevenítése és irodalomtörténeti emlékek kiadása teszi rendkívül gazdaggá és nagyértékűvé ennek az időszaknak a pozitív adatgyűjtésre nagy gondot fordító szorgalmas munkásságát. A honismertető anyagon kívül értékes tanulmányokat olvashatunk továbbá az ókori klasszikus irodalmak köréből, fordításokat a görög és a római remekírókból. Szórványosan itt-ott jogtudományi, filozófiai, esztétikai, neveléstörténeti és kritikai értekezések köthetik le figyelmünket. Nincsen olyan kötet, amelyben nem találunk beható tanulmányokat a románság multjáról, történetéről, irodalmáról és néprajzáról. Az erdélyi százszok története és irodalma szintén figyelemben részesült. Ezeken kívül százszámra menő irodalmi és kritikai szemle a magyar és a külföldi tudományosság területéről, s az apróbb közlemények gazdag sora teszi változatossá az évfolyamokat. Végül nagybecsű okmánytáraknak tekinthetők azok a minden kötetben olvasható pontos és részletes beszámoló jelentések, amelyek az Egyesület életéről s a szakosztály működésének nevezetes mozzanatairól nyújtanak adatszerű tájékoztatást. A közleményeknek nemcsak a tekintélyes száma, hanem a belső értéke is széles körökben keltett elismerést és szerzett az Erdélyi Múzeumnak a tudományos közvéleményben rangot és hírnevet. Szinte már túlnőtt a szakosztály keretein. Míg az előbbi időszakban kizárólagosan a szakosztályban el-

⁶⁰ Erdélyi Múzeum, 1900, 180. l.

hangzott előadások lerakodó helyéül szolgált, most sok olyan dolgozat került az Erdélyi Múzeum évfolyamaiba, amely sem a szakosztályaival, sem az Egyesülettel, sem Erdéllyel össze nem függött. Ez azonban természetes következménye volt annak, hogy a 40 éves folyóiratot egyedül a szakosztályi munkálkodás megtölteni nem tudta.

Az egykoruak helyesen látták, — ezt ma megállapíthatjuk, — hogy az Erdélyi Múzeum ebben az időszakban olyan hézagpótló munkát végzett, amely számottevő lesz a jövő nemzedék előtt is. A jó igyekezet és az ügyszeretet elismerését, melyet akkor a jövőtől kívántak,⁶¹ ma készségesen meg kell adnunk a szerkesztőnek és a munkatársak neves csoportjának, akiknek a sorából megemlíthetjük ezeket a neveket: Brassai Sámuel, Bayer József, Binder Jenő, Felméri Lajos, Erdélyi Pál, Ferenczi Zoltán, Gyalui Farkas, Hegedüs István, Kanyaró Ferenc, Pecz Vilmos, Szádeczky Lajos, Márki Sándor, Wertner Mór, Bálint Gábor, Jankó János, Lindner Gusztáv, Veress Endre, Versényi György, Balogh Arthur, Cserép József, Gopcsa László, Thallóczy Lajos, Csengeri János, Finály Gábor, Gál Kelemen, Veress Ignác, Ürmössy Lajos, Gombos F. Albin, Orosz Endre, Thury József, Kelemen Lajos, Sebestyén Gyula, Schneller István, Vikár Béla, Hermann Antal, gr. Kúun Géza, Moldován Gergely, Cs. Papp József, Téglás Gábor, Török István, Lukinich Imre, Komáromy Andor, Rác Lajos, Szász Zsombor, Erdélyi Károly, Kiss Ernő, Bárány Gerő, Kristóf György, Perényi József, Petri Mór, Pap Domokos, Görög Ferenc, Jászai Rezső, Nielsen Konrád, Baros Gyula, Gálos Rezső, Király Pál, Horger Antal.

Az már szinte természetes velejárója a nagy lendületnek, hogy egyszerűsége csak nehézségek kezdik lassítani a pálya felfelé ívelését. A válság jelei a századforduló éveiben jelentkeznek először. Bár ebben az időben 4.000 korona segílyt kapott az Erdélyi Múzeum az Egyesülettől, a szerkesztő egyre-másra panaszosan emlegeti, hogy az életviszonyok megnehezédése, a gazdasági és kereskedelmi pangás miatt a tagdíjak nem folynak be s magától az anyaegyesülettől sem lehet remélni az évi átalány felemelését, mert az is pénzügyi bajokkal küszködik.⁶² Amikor a közgyűlés a szerkesztő 300 forintos tiszteletdíját a terhes munkára való tekintettel föl akarta emelni, a nehéz pénzügyi helyzetre való tekintettel maga a szerkesztő emelt szót a javaslat jóváhagyása ellen.⁶³ Zilált anyagi viszonyokra mutat az is, hogy míg az Akadémia és a Történelmi Társulat ívenként 80 koronát juttatott a szerzőknek, az Erdélyi Múzeum csak 50 koronát tudott fizetni, sőt 1902-ben kénytelen volt úgy határozni, hogy csak az első ívet részesíti 50 korona tiszteletdíjban, a többit csupán 30 koronával díjazza.⁶⁴ Egy év múlva azonban visszaállott a 48 koronás tiszteletdíj.⁶⁵ Lát-

⁶¹ Erdélyi Múzeum, 1900. 181. l.

⁶² U. o. 1901. 292. l.

⁶³ U. o. 1898. 128. l.

⁶⁴ U. o. 1902. 287. l.

⁶⁵ U. o. 1903. 333. l.

szik ezekből a jelenségekből, hogy a legnagyobb igyekezettel sem sikerült szilárd alapra helyezni a folyóiratot. Az egyre rosszabbá váló anyagi helyzet 1902-ben mutatja az első megrendülést, amikor az évi zárószámadás 300 korona hiányt tüntetett föl s a mostoha viszonyok miatt ugyanakkor az Egyesület kénytelen volt 400 koronával csökkenteni az átalányt.⁶⁶ Az egyensúly megtartása érdekében a személyi illetékek leszállításán kívül a folyóirat terjedelme is 5 ívvel kisebbedett. Ebben az időben 450-es példányszámban jelent meg az Erdélyi Múzeum: ebből 300 fizető tag volt, a negyedik száz az Egyesület alapító, igazgató és rendes tagjai sorából s a csereviszonyban levő egyesületekből került ki.⁶⁷ Némi javulás után 1905-ben, a tárgyalt időszak utolsó esztendejében, ismét megviselte az Erdélyi Múzeumot az a körülmény, hogy az anyaegylet az évi támogatást 22%-kal leszállította. A tagdíjhátralékok tetemes összege miatt is a folyóirat terjedelmét az előbbi évhez képest újból 6 ívvel kellett csökkenteni, s a helyszűke a szerkesztőt arra kényszerítette, hogy több értékes dolgot visszaküldjön a szerzőknek.⁶⁸

De nemcsak anyagi természetű bajok nyugtalanították ebben az időben a folyóirat csendes működését. Elvégre csökkentett terjedelemben is a 30—32 ív keretei között még mindig szép munkásságot lehetett volna kifejteni. Az Erdélyi Múzeum nyugodtan fejlődő életébe a pénzügyi nehézségeknél jóval zavaróbban szólt bele az a nagy vita, mely az 1900-as évek elején az Egyesület hivatása és rendeltetése körül a szakosztályok és a gyűjteménytárak igazgatói között keletkezett. A folyóirat eltávolodása s 1874. óta folyton nagyobb szakadékká mélyülő elkülönülése a múzeumi táruk tudományos érdekeinek a szolgálatától, másrészt szakosztályi kapcsolatának a meglazulása s általában a Múzeum-Egyesület jellegének csak a névleges érvényesülése, továbbá a kor tudományos törekvéseiben a múzeumi munka jelentőségének erőre kapása a mult század utolsó évtizedében évről-évre az ellentétek kiéleződése és kirobbanása felé sodorta az Egyesület életét és az ütközőpontban álló Erdélyi Múzeumot. Apáthy István és társai 1904. márciusában az alapszabályok átdolgozása céljából olyan tervezetet nyújtottak be a központi választmányhoz, amely azt akarta, hogy az Erdélyi Múzeum-Egyesület eddigi szervezetét megváltoztassa, a szakosztályokat a kiadványaikkal együtt megszüntesse, s az eddigi széleskörű tudományos és irodalmi munkásságot a gyűjteményes táruk kebelében szervezett új kiadványokkal a táruk ismertetésére korlátozza.⁶⁹ Az Erdélyi Múzeum szerkesztője, Szádeczky Lajos, erre hosszabb tanulmányban fejtette ki, hogy a múzeumi táruk nem önálló szervek, hanem csak eszközök azzal a rendeltetéssel, hogy a tudományos működést elősegítsék és szolgálják.⁷⁰

⁶⁶ Erdélyi Múzeum, 1902. 288. l.

⁶⁷ U. o. 1903. 327. l.

⁶⁸ U. o. 1905. 508. l.

⁶⁹ U. o. 1904. 168. l.

⁷⁰ U. o. 1904. 152—160. l.

Az Apáthy-féle indítvány a szakosztály körében nagy ellenhatást keltett. Ez megnyilvánult abban is, hogy a központi igazgató választmány szótöbbséggel az új tervezet mellőzését határozta el, mivel az 1859-i alapszabályokat úgy értelmezte, hogy az Egyesületet az alapítók szándéka nem múzeumi holtkincsek gyűjtésére, hanem tudományos munkálkodás végett hívta létre, nevezetesen „a honismeretre vonatkozó tudományokról értekezletek és felolvasások tartására“, „működésének eredményei havi-, akár kötetlen füzetekben vagy évkönyvekben közzétételére“, sőt „tudományos pályakérdések kifizésére s a honismeret terjesztő tudományos munkák kiadásának segítésére“.⁷¹ A másik párt, amely új alapszabályokkal az Egyesületet a múzeumi alapra akarta visszahelyezni, szintén nem volt hiányában a maga álláspontját támogató érveknek, s azt vitatta, hogy az Egyesület eredeti alap gondolata a múzeumi cél volt, csak hogy ez lassanként teljesen háttérbe szorult, amikor az Erdélyi Múzeum-Egyesület az 1872-ben felállított egyetemmel került kapcsolatba. Azok a tudományos erők, akiknek a kezébe jutott a gyűjtemények kezelése, az akadémikus gondolatot részesítették előnyben, s így lassanként előállott az a helyzet, hogy a múzeum vezetői maguk sorakoztak az akadémiai törekvések élére. Ezzel együttjárt, a kétféle foglalkozás lélektana szerint, a múzeum elhanyagolása, mert — nem számítva az anyagi előnyöket, — könnyebb volt az akadémikus szereppel kitűnni, mint a csendes és önfeláldozó múzeumi munkában találni gyönyörűséget. Az utódok tárgítottak az alapítók felfogásán, s abba a tévedésbe estek, hogy a tudomány szolgálatára a múzeumnak akadémikus szervezetet kell öltetnie. Ez 1884-ben következett be, amikor a szakosztályok megszervezésével tudományos irányú társasággá alakult át a Múzeum-Egyesület. Ez az akadémiai szervezet elvonta a gyűjteményektől az anyagi erőt, folyóirata s a szakosztály a múzeumi szervekkel nem tudott eleven tudományos kapcsolatot találni, mivel sem az egyik, sem a másik nem támaszkodott a múzeum gyűjteményeire s nem tartotta szem előtt az alapítás alapelveit. Így évtizedek alatt a múzeumi élet mind jobban zsugorodott, s valósággal kiesett a világ fogalmából, ezzel szemben az akadémikus szervezet mind jobban terebélyesedett s nyomasztóan elhatalmasodott az Egyesületben.⁷²

Ez a jelenség adatszerűleg is bizonyítható. Az Erdélyi Múzeumnak az 1884-től 1904-ig terjedő évfolyamaiban mindössze 7 olyan cikk jelent meg, amely a hozzá közeleső két gyűjtemény anyagára vonatkozott. Ez idő alatt összesen 375 nagyobb cikket, tanulmányt, értekezést véve számba, a szorosabban vett elsőrangú feladatot, a múzeumit, csak 7 cikk szolgálta, míg a távolabbit, a tudományt 368 dolgozat táplálta. Ebből Erdélyre 171, Magyarországra 116, a külföldre 78 esett. A kiadványok tehát nem támaszkodtak a múzeum gyűjteményeire, nem kapcsolódtak a táruk érdekeibe, az alapításkor megállapított elvet nem

⁷¹ Erdélyi Múzeum. 1905. 294. l.

⁷² Erdélyi Múzeum. 1905. 336. l. (Erdélyi Pál).

tartották szem előtt.⁷³ A Múzeum-Egyletnek pedig, ha hívatásának meg akar felelni, a múzeum anyagát ismertetve, földolgozva, közzétéve, esetleg ki is adva kell, a munkafelosztás elve szerint, művelnie a tudományt. Ilyen tudományos munkásság lebegett gróf Mikó Imre és társai előtt, amikor a nemzeti mult és a honismertetés érdekében való dolgozást sürgették.⁷⁴ Az Erdélyi Múzeum tehát nem arra való, hogy az egyetem tanárai a tárakkal semmi összefüggésben nem álló munkásságuk céljaira használják, hanem az a rendeltetése, hogy a múzeumi anyagot napfényre hozza s az elrejtett értékeket a tudomány eleven tényezőivé tegye.

A súlyos érvek ellenére is az akadémikus párt megmaradt a maga elvi álláspontja mellett. „Nem könyveket, köveket, bogarakat stb. akartak a nagynevű alapítók összegyűjteni, hanem tudományos életet ébreszteni, szellemi érintkezést létrehozni“, — mondotta Szamosi János szakosztályi elnök az 1904. május 28-i közgyűlésen, s egyszersmind ünnepélyesen kijelentette, hogy csak addig lesz az Egyesület tagja, míg az a régi szelleméhez, hagyományaihoz hű marad.⁷⁵ A harc a két fél között annyira kiélesedett, hogy Szádeczky Lajos szerkesztő az 1904. március 20-i közgyűlésen egyesületi titkári állásáról lemondott,⁷⁶ s évi jelentését a kedvezőtlen jövő lehangolt érzésével zárta.

VI.

1906—1917.

1906-ban lényeges változás történt mind az Egyesület, mind az Erdélyi Múzeum életében: az akadémiai és a muzeális irányzat elsőbbsége körül az 1902. óta folyó elvi küzdelem az utóbbi győzelmével ebben az évben lezárult és nyugvópontra jutott. Az 1906. január 1-én érvényessé vált új alapszabály a böcsészeti szakosztály rendeltetéséül azt tűzte ki, hogy az Erdélyi Múzeum-Egyesület könyvtárának, levéltárának és régiségtárának az anyagát a honismeret előmozdítására feldolgozza s folyóiratát is ennek a célnak a szolgálatába állítsa. Ezeket az elveket a böcsészeti szakosztály közgyűlése 1906. január 28-án életbe léptette s ugyanakkor a szakosztály titkárává, akinek feladatkörébe tartozott a folyóirat és a szakosztályi kiadványok szerkesztése, az akadémikus irány legádázabb ellenfelét, *dr. Erdélyi Pál* könyvtárigazgatót, választotta meg. Kétségkívül furcsa helyzet keletkezett, mert az akadémikus szervezet igazgatásával megbízott Erdélyi Pálnak az lett a feladata, hogy a szakosztály működését és a folyóiratot eddigi tág területéről a muzeális célgondolat szűkebb korlátai közé szorítsa. Az Erdélyi Múzeumnak az 1906-tal kezdődő és 1917-tel lezáródó 11

⁷³ Erdélyi Múzeum. 1905. 343. l.

⁷⁴ U. o. 1905. 345. l.

⁷⁵ U. o. 1904. 356. l.

⁷⁶ U. o. 1904. 213. l.

kötete csakugyan föltűnően különbözik az előbbi időszakok évfolyamaitól.

A változás mindjárt szembetűnően megnyilatkozott nagyobb formájában és egész külső megjelenésében. Az eddigi 8-r formáról a 4-r alakra tért át, hogy szélesebb tükrével a múzeumi érdekeknek eleget tehessen, s az „Erdélyi Múzeum“ cím alatt ez a hosszú felirat magyarázta a folyóirat tudományos iránykörét: „A Bölésészet-, Nyelv- és Történettudományi Szakosztály, az Erdélyi Nemzeti Múzeum könyvtára, Érem- és Régiségtára közlönye“. Az új utat még az is jelezte, hogy folytatólagos kötetszámozással ugyan (XXIII. k.), de „Új folyam I. kötet“ kitételrel indult új korszakot kezdeni az Erdélyi Múzeum 1906-ban.

Az új folyam I. kötetében két jelentősebb vonás köti le a figyelmet: az egyik az, hogy főképen a felolvasó ülések anyagára támaszkodott, a másik pedig az, hogy az Egyesület gyűjteményeihez, nevezetesen a könyvtárhoz, levéltárhoz, kéziratárhoz s az érem- és régiségtárhoz szorosabban kapcsolódott, vagyis külső formájában és belső berendezésében egyaránt azokat az igényeket kívánta kielégíteni, amelyeket iránta a tudományosan működő szakosztály, meg a tudomány szolgálatára rendelt gyűjtemények feldolgozása joggal formálhatott. Kétségbevonhatatlan, hogy több évtizedes iránykeresés és próbálkozás után ebben az időszakban és Erdélyi Pál szerkesztésében vált az Erdélyi Múzeum a hivatását és rendeltetését legjobban megközelítő, valóságos múzeum-egyesületi folyóirattá. Szoros egységét az Egyesület gyűjteményeivel a szerkesztő azzal is éreztetni kívánta, hogy a szakosztályi üléseken elhangzott előadások közlönyéül tekintette s benne a gyűjtemények tudományos anyagának feldolgozására arányos teret biztosított. Ezt a viszonyt a borítéknak a könyvtárra és a régiségtárra vonatkozó állandó közleményei is kifejezésre juttatták. A folyóirat alakjának változását, a szélesebb tükröt és a nagyobb formát, szintén a múzeumi érdek tette szükségessé. A szakosztályi és a múzeumi cél természetesen kapcsolódott azzal a törekvéssel, hogy a folyóirat beilleszkedjék az egész magyarság tudományos világába, de mindig úgy, mint az Erdélyre vonatkozó kérdések képviselője.

Ezt a célt és működési tervet igazolta a folyóirat első új évfolyama a 8 szakosztályi felolvasást, 9 könyvtári és 5 régiségtári közleményt tartalmazó anyagával. Év végén a szerkesztő meglepedéssel állapította meg, hogy „a folyóirat ellen panasz nem merült föl, ellenben úgy kiállítása, valamint színvonala tetszéssel találkozott“.⁷⁷ Az évfolyam első két száma a választmány határozatából 1.000—1.000 példányban készült: tagoknak és előfizetőknek ebből 529 példány került szétküldésre, a többi mutatványul, részben ismertetés céljára szolgált. A folyóirat olvasóköre tehát kétségkívül tágult, bár terjedelme az előbbi időszak átlagos 35 ívével szemben most 28-ra csökkent. Az anyagi erők fogyatékosága miatt Erdélyi Pál a szerkesztést tisztelet-

⁷⁷ Az E. M. E. Évkönyve. 1907. 97. l.

díj nélkül végezte,⁷⁸ s általában mindazok, kik a szerkesztésben és az ügykezelésben résztvettek, megelégedtek a teljesített kötelesség jutalmazó tudatával.⁷⁹

Az új folyam első évében az Erdélyi Múzeum 5 füzetben jelent meg, 1907-től kezdve 1914-ig évi 6 füzetben állandósult s átlagos terjedelme 25—28 ív között mozgott. A következő évben már közel 600 példányban (590) ment szét, tehát örvendetesen gyarapodott a tagok és az előfizetők száma. A folyóirat további megerősödését mutatja, hogy 1908-ban 700, 1909-ben 800 példányban jelent meg, s bár ugyanakkor évi 2.200 korona átalányt nyújtott az Egyesület s a jog- és társadalomtudományi szakosztály is saját működési eredményeinek a kiadásához egyesületi javadalmából hozzájárult,⁸⁰ az évfolyamok hiánnyal zárultak s a nagy anyagi nehézségekkel küszködő Erdélyi Múzeum ingatag költségvetési alapon állott. A szerkesztő buzgalma az évi 2.200 korona átalányhoz még 1.000 korona államsegélyt és 1.000 korona hirdetési bevételt szerzett, s jóllehet ő maga a szerkesztői tiszteletdíjat nem vette igénybe, csakhogy a munkatársakat díjazhassa s a terjedelmet tarthassa, a legnagyobb igyekezettel sem tudta a folyóirat hagyományos hiányát eltüntetni.⁸¹ 1910-ben, majd 1913-ban eredménytelen maradt az államsegély fölemelésére tett kísérlete,⁸² e miatt az évfolyamok megsoványodtak s a tudományos célok következetes keresztülvitelében is ernyedtségek mutatkoztak.

Kezdetben jól és zavartalanul ment minden. A múzeumi tudatos munka oly gazdag anyagot vetett felszínre, hogy részére még két folyóirat sem lett volna elég, a felolvasó ülések pedig úgy ontották a dolgozatokat, hogy közzétételüknek csak korlátozott mértékben lehetett megfelelni. A múltó évekkel az Erdélyi Múzeum egyre jobban megerősödött abban a helyes irányában, hogy a szakosztály üléseinek tudományos eredményeit közreadta s a körébe tartozó gyűjteményeket szolgálta a bennük felhalmozódott emlékek ismertetésével, részben a folyó munkák közlésével. Így rendeltetéséhez híven muzeális és erdélyi maradt, s éppen ezzel a jellegével olyan folyóirattá súlyosodott, melyet a tudomány területén mindenütt ismertek és mindenfelől felkerestek.⁸³ Gondos terjesztése és értékes tartalma országos súlyt biztosított számára.⁸⁴

A virágzás azonban hervadni, a lendületes fejlődés csakhamar hanyatlani kezdett. Az 1909. január 11-én tartott szakosztályi tisztújító közgyűlésen az a nevezetes változás történt, hogy Erdélyi Pál három évig viselt titkári tiszteletétől megvált, a folyóirat szerkesztését azonban

⁷⁸ Az E. M. E. Évkönyve, 1907. 41. l.

⁷⁹ Az E. M. E. Évkönyve, 1907. 99. l.

⁸⁰ Az E. M. E. Évkönyve, 1909. 11. 81. l.

⁸¹ Az E. M. E. Évkönyve, 1910. 81. l.

⁸² Az E. M. E. Évkönyve, 1910. 94. l. 1914. 91. l.

⁸³ Az E. M. E. Évkönyve, 1908. 87. l.

⁸⁴ Az E. M. E. Évkönyve, 1909. 11. és 80. l.

továbbra is megtartotta. Ez kifejezése volt annak a bizalomnak és elismerésnek, amellyel működését a szakosztály értékelte. Erdélyi Pál lemondásának az indítéka a kettős tiszt terhe volt, s az a törekvése, hogy szűkebb körre vont munkásságát egészen a folyóiratnak szentelhesse. Az Erdélyi Múzeum csakugyan tovább haladt a fejlődés útján: 1909-ben már 750 példányban jelent meg, s tudományos színvonala, kritikai irányának komolysága széles körben olyan tiszteletet és megbecsülést ébresztett, amely továbbra is a legszebb reménnyel és várakozással töltötte el a szakosztályt.⁸⁵ Tudományos erejének bizonyítéka volt az a 11 ívnél nagyobb terjedelmű füzet is, amelyet 1909-ben dr. Pósta Béla tízéves érem- és régiségügyi igazgatóságának a megünneplésére bocsátott ki barátai és tanítványai dolgozataiból. Ugyanakkor azonban az egyre fokozódó és meg nem szüntethető anyagi nehézségek miatt nyilvánvalóvá kezdett válni, hogy a vállalt feladatokat és célkitűzéseket, melyeket a szerkesztő az új folyam elé tűzött, szűk terjedelmével az Erdélyi Múzeum megoldani és megvalósítani nem tudja. Kapcsolatai a szakosztállyal évről-évre lazábbá szakadoztak, mivel a folyóirat nem tudott közzétenni minden felolvasott dolgozatot, de a miatt is, hogy egyre gyéribben hangzottak el olyan előadások, amelyek tudományos értékkel gyarapíthatták volna a folyóirat hasábjait. A kedvezőtlen mozzanatok közé tartozott az is, hogy az 1911. március 26-i közgyűlés a folyóirat szerkesztőjét az Egyesület főtítkárává választotta meg. Erdélyi Pál ebben a minőségében is megtartotta a folyóirat szerkesztését, s ez még tovább lazította az Erdélyi Múzeumnak a bölcsészeti szakosztállyal való kapcsolatát, mivel a folyóirat főtítkár-vezetőjének most már nem egy szakosztály szempontjait, hanem az egész egyesület érdekeit kellett képviselnie és szem előtt tartania.

A baj gyökere tulajdonképpen abban rejlett, hogy muzeális irányban olyan tág kört szabott maga elé, amelyet lehetetlen volt beszorítani a folyóirat korlátolt terjedelmébe. 1906-ban az új irány azzal a reménykedéssel indult el, hogy a bölcsészeti szakcsoportba tartozó összes tudományágakon kívül nagyobb teret biztosít a könyvtár és a régiségügyi köréből eredő dolgozatoknak. Előre lehetett látni, hogy a feladatkörök szétfeszítik a szűk kereteket, ezért Erdélyi Pál már beköszöntő soraiban annak a kívánságának adott kifejezést, hogy a célul kitűzött kör minél hamarább szűkebbre szoruljon. Egyelőre azonban ez nem történt meg, sőt az 1906-ban megalakult jog- és társadalomtudományi szakosztály is az Erdélyi Múzeum vendége lett, s így a folyóirat annyi tudományágot ölelt fel, hogy ellátásukra öt folyóirat sem lett volna elegendő. Most már két szakosztály és két tár várta az Erdélyi Múzeumtól igényei kielégítését. A helyzet egyre szorongatóbbá vált, s mind élénkebben és hevesebben kopogtatott az a vágy, hogy a folyóirat a nyomasztó teher alól felszabaduljon. Némi megkönnyebbülés 1908-ban állt be, amikor a jog- és társadalomtudományi

⁸⁵ Az E. M. E. Évkönyve, 1910. 80. l.

szakosztály önállósította kiadványait, s így a tőle eredő tanulmányok és cikkek kiestek az Erdélyi Múzeumból. Ez a tehermentesítés voltaképpen veszteségszámba ment, mert egy árnyalattal szegényítette a folyóiratot, bár ugyanakkor a tudományos feladatok és teendők elkülönülése az Egyesület gazdagodását emelte. Két évvel később, 1910-ben, az érem- és régiségtár tette meg ugyanezt a lépést, amikor a maga múzeumi anyagának tudományos közlésére évi 20 ív terjedelemben Pósta Béla szerkesztésében önálló folyóiratot indított.⁸⁶ Az Erdélyi Múzeum így rövid idő alatt két rajt bocsátott ki magából: ezek mind a szaktudomány, mind a gyűjtemények, de még inkább az Egyesület tudományos súlyának a szempontjából örvendetes gyarapodást jelentettek, bár kétségtelen, hogy ugyanakkor maga az Erdélyi Múzeum, körének a szűkülésével, sokat veszített színes változatosságából.

Az Erdélyi Múzeum újból válságba jutott. Multjából és fejlődéséből kitetszik, hogy mindig csak rövid időre, átmenetileg tudta megtalálni nyugalmi helyzetét. Előbb elvesztette a jog- és társadalomtudományt, amely 1908 óta időhöz nem kötött füzetekben és kötetekben tette közzé tagjainak a tudományos dolgozatait, majd kiesett köréből a régészeti munkálatok gazdagsága, amely mindig igen értékesen gyarapította az Erdélyi Múzeum évfolyamait. A gyűjtemények közül most már csak a könyvtár és a levéltár maradt a háta mögött, de ennek a két tárnak nem sok hasznát vehette a folyóirat, mivel éppen ebben az időben díszes új épület készült a könyvtár részére, s az átköltözködés, a berendezkedés s a könyvanyag tudományos színvonalú csoportosítása miatt, amely még a világháború éveire is átnyúlt, a könyvtár nem gondolhatott a többi gyűjtemények mintájára⁸⁷ önálló közlőny létesítésére, sőt közleményei is lassan-lassan kezdtek elmaradozni az Erdélyi Múzeum hasábjairól.

Amikor az 1910-es években a folyóirat megint visszakerült oda, ahonnan eredetileg elindult, a bölcsészeti szakosztály kizárólagos céljainak a szolgálatába, fölmerült az a gondolat, hogy kívánatos volna, ha az Erdélyi Múzeum általános jellegű tudományos dolgozatokat közlne. A jövőre is irányadó gazdag tapasztalatokkal győzte meg ez az időszak az Egyesületet, hogy a szaktudományok elkülönülése és önállóságra törekvése miatt az Erdélyi Múzeum sohasem elégítheti ki hiánytalanul a különféle szakosztályok és a különböző tárgyú gyűjtemények követelményeit. Egy folyóirat önmagában nem tehet eleget ötféle szétágazó feladatnak. A muzeális lendület összeroppanása, bár kétségtelenül szép eredményekkel öregbítette a folyóiratot és az Egye-

⁸⁶ *Dolgozatok az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárából.* Az Erdélyi Múzeum címlapján azonban tovább is megmaradt az „érem- és régiségtár közlőnye“ kitétel, csak az 1914. évfolyamon került le róla, amikor „a bölcsészeti-, nyelv- és történettudományi szakosztály s az Erdélyi Nemzeti Múzeum könyvtára közlőnye“ maradt.

⁸⁷ A bárom természettudományi tár ebben az időben szintén önálló tudományos orgánium fundálására törekedett, V. ö. Az E. M. E. Évkönyve, 1913. 12. l.

sület multját, magát Erdélyi Pált is meggyőzte arról, hogy a tisztán tudományos célt szolgáló szakosztályi és muzeális folyóirat helyett sokkal célszerűbb lenne egy olyan általános jellegű kiadványt szervezni, mely az Egyesület nagyon különböző, minden rendű, rangú, állású és műveltségű tagjaihoz igyekeznék közelebb férközni,⁸⁸ s kizárólagosan Erdély politikai, szellemi multjának a feltárására, nyelvének és nyelvjárásának ismertetésére, földjének és művészetének a leírására törekednék.⁸⁹ Ez a korát megelőző magyarságtudományi eszme, amely végső gyökerében a Mikó Imre gondolatának a kibontása, indítvány formájában az Egyesület központi választmánya elé került, a szükséges anyagi eszközök megszerzésére a kormánynál kísérlet is történt, megvalósítására azonban már nem jutott idő, s így az Erdélyi Múzeum megmaradt addigi keretében, a gyűjtemények és a szakosztály elernyedtt szolgálatában. Az Erdélyi Múzeum tehát megszűnése küszöbén azt a tervet tűzte maga elé, hogy „szolgálni fogja továbbra is a gyűjteményeket és szakosztályát, az adótól várva fejlődést és alkalmat arra, hogy eleget tehessen mindannak az igénynek és jogos kívánalomnak, melyet tőle a leggazdagabb tudományos területen álló legnépesebb szakosztály joggal elvárhat és megkíván“, s abban igyekezett dicsőséget keresni, hogy miként eddig, ezután is új tudományos rajokat bocsásson szárnyra⁹⁰ az Erdélyi Múzeum-Egyesület működésének a kiszélesítésére.

A táarakkal és a szakosztállyal való kapcsolatok szinte teljes megszűnése közben így érkezünk el az 1914. évfolyamhoz, amely még reményekkel eltelve a rendes keretekben indul, de a világháború kitörése miatt az utolsó füzet papirosa már nem érkezik meg, s csak nagy kétséssel tud megjelenni 1 és ¼ ív terjedelemben. A megnehezült idők járása a szakosztályi üléseket csaknem megszünteti s a folyóirat eddig virágzó életére, csirázó új törekvéseire is árnyat vet. 1915-ben újból változáson esik át az Erdélyi Múzeum. Ez a változás most csak a formáját érintette. Az 1906-ban megindult új folyam több teret kívánt szentelni a gyűjtemények körében folyó múzeumi törekvéseknek, nagyobb alakban jelent meg tehát, hogy főképen az érem- és régiségtár közleményeinek táblás mellékleteit díszesebben lehessen bemutatni. Az érem- és régiségtár dolgozatainak önállósulásával többé már nem volt szükség erre a nagyobb alakra, így a folyóirat ismét visszatért az 1906. előtti 8-r formához. Ekkor már a sorvadás szomorú jelei mutatkoztak. 1915-ben az Erdélyi Múzeum az évi hat füzetet összevontan csak két füzetben tudta kibocsátani mindössze 15 ív terjedelemben. A háborús viszonyok 1916-ban teljesen meg is akadályozták az Erdélyi Múzeum kiadását, úgyhogy csak 1917-ben jelenhetett meg az 1916. és 1917. évfolyam egy kötetben 16 ív terjedelemben. A nyomoruságos viszonyokat az is mutatja, hogy ez az összevont évfolyam hatféle papirosra nyomult. Erdélyi Pálnak ez volt az utolsó szerkesztése s a hatalom-

⁸⁸ Az E. M. E. Évkönyve, 1912. 94. l.

⁸⁹ Az E. M. E. Évkönyve, 1913. 71. l.

⁹⁰ Erdélyi Múzeum, 1915, 1–6. l.

változás előtt a Múzeum-Egyesületnek az utolsó kiadványa. Amikor az 1919. év beköszöntött s az Egyesület szellemi vezérkara Kolozsvárról jórészt eltávozott, nem is lehetett sejteni, hogy az Erdélyi Múzeum valaha még feltámad-e.

A tárgyalt időszakban az Erdélyi Múzeum tizenkét kötete 269 íven 450 tudományos közleményt tartalmaz. Kezdetben nagy tért foglaltak el a régészeti cikkek, továbbá a könyvtári, könyvészeti és levéltári közlemények, s itt-ott jogtudományi értekezések is helyet találtak. A folyóirat kötelékéből kivált régészet és jogtudomány helyére később a történettudomány nyomult, s 1910. óta sok becses tanulmány jelent meg az erdélyi magyar történet, a magyar és egyetemes irodalom-történet, és művelődéstörténet (színészet-, nyomda-, iskola-, egyház-történet) köréből. Ezenkívül még a néprajz, a heraldika, a művészet-történet, zenetörténet, nyelvtudomány, gazdaságtörténet, népköltészet stb. csoportjába tartozó dolgozatok szolgálták az Egyesület alap gondolatát, a honismeretet, melyet az Erdélyi Múzeum ebben az időszakban sem tévesztett szem elől. A folyóiratnak a bölcsészeti szakosztály alá rendelt jellegével függnek össze azok a filozófiai, esztétikai, kritikai, irodalomelméleti és lélektani értekezések, amelyek kevesebb számmal ugyan, de itt-ott változatosan jelentkeznek az Erdélyi Múzeum tag körének igazolására és jellemzésére. A folyóirat munkatársai voltak ebben az időben: Buday Árpád, Concha Győző, Deák Albert, Erdélyi Pál, Gergely Sámuel Kanyaró Ferenc, Kelemen Lajos, Kovács István, Köblös Zoltán, Krenner Miklós, Moldován Gergely, Orosz Endre, Papp Károly, Pósta Béla, Roska Márton, Szádeczky Béla, Verness Endre, Wertner Mór, Király Pál, Lechner Károly, Sándor Imre, Biás István, Biró Vencel, Czöbel Ernő, Gyalokay Jenő, Szász Károly, Varga Zsigmond, Karácsonyi János, Balogh Arthur, Bartók György, Imre Sándor, Lukinich Imre, Kristóf György, Márki Sándor, Persián Kálmán, Révai Károly, Török Pál, Vértesy Jenő, Vass Miklós, Sep-rődi János, Temesvári János, Gidófalvy István, Schilling Lajos, Schneller István, Békefi Remig, Iványi Béla, Sebestyén József, Ver-sényi György, Görög Ferenc, Csernátoni Gyula, Kiss Ernő, Borbély István, Csánki Dezső, Pálfi Márton, Pitroff Pál, Szlávik Ferenc, Dézsi Lajos, Apáthy István, Bochkor Mihály, Czakó Elemér, ifj. Erőgy Béla, Gyárfás Tihamér, Kis Géza, Kolozsváry Bálint, gr. Teleki Do-mokos, R. Kiss István, Török István, gr. Teleki Samú, Bárány Gerő, Cholnoky Jenő, Móna Ferenc, Fabó Bertalan, Gál Kelemen, Stripszky Hiador, Kropf Lajos, Gulyás Pál, Zoványi Jenő, Pokoly József, Men-csik Ferdinánd, Róth Viktor, Weber Arthur, György Lajos, Szent-iványi Róbert, Kemény Lajos, Szekfü Gyula, Berde Mária, Torkos László, Bedőházy János, Nagy József, Kemény Gábor, Hegyesy Vil-mos, Gyöngyösy László, Csúry Bálint, Csomor Lajos, Péter János, Elek Oszkár, Erdélyi Lajos, Makkai Ernő, Simonfi János, Dékán Kálmán, Bayer József, Csekey István, Ferenczy Sándor, gr. Wass Béla, Gálos Rezső.

1930—1937.

Az 1918-tól 1929. végéig terjedő az a 12 esztendő, míg az Erdélyi Múzeum alétan szünetelt és a történeti események sodrában emlékké kezdett homályosulni, Erdély politikai, kulturális és szellemi átalakulásának olyan mélyreható fordulata, amely minden téren merőben új életet indított el s a tudományos törekvéseket is új feladatok elé állította. E nagy átalakulás mozzanatainak a részletezése a történetírás és az Egyesület multjának az eseményei közé tartozik. Az 1917-ben bizonytalan ideig megállott Erdélyi Múzeum történetének a fonalát ott kell felvennünk, hogy amikor a bölcsészeti, nyelv- és történettudományi szakosztály léleketét visszanyerte s 1920. október 23-án először ült össze, dr. Ravasz László teológiai tanár elnökele alatt bizottságot küldött ki azoknak a módoknak és lehetőségeknek a megkeresésére, amelyeknek a segítségével a szakosztály folyóiratát, az Erdélyi Múzeumot, újból meg lehetne indítani.⁹¹ Ezeket a módokat és lehetőségeket azonban a pénzügyi nehézségek miatt sehogyszem lehetett megtalálni, hiszen az uralomváltozás első tíz éve alatt az Egyesületnek a hadikölcsönkötvényekben és az állampapirokban teljesen megsemmisült anyagi tehetetlensége még a szokásos előadássorozatok kinyomtatásának a költségeit sem tudta fedezni, nemhogy folyóirat kiadására lehetett volna gondolni.⁹² Az Egyesületnek és a bölcsészeti szakosztálynak egyelőre tehát be kellett érnie azzal, hogy működését a nagy lendülettel megindított szakosztályi népszerűsítő előadássorozatokra összpontosította.

Az erdélyi magyar irodalmi és szellemi életnek abban a lelkes elindulásában azonban, mely a húszas években a magyarság ernyedetlen lelki erejéről tett tanúságot, a tudomány sem maradhatott néma. Mivel megszólalásra helye és eszköze egyáltalában nem volt, s a tudományos erők tétlen tengődésben kedvetlenkedtek, két lelkes kezdeményező, dr. Borbély István unit. gimn. tanár⁹³ és Kovács Kálmán unit. püspöki titkár, merész és hősi elhatározással tudományos és kritikai irányú folyóiratot alapított, amely 1924. januárjában *Erdélyi Irodalmi Szemle* címen indult meg Kolozsvárt s még ugyanabban az évben 27 ív terjedelmű 10 füzetet jelentetett meg. Két év múlva, 1926-ban, a folyóirat szerkesztését dr. György Lajos vette át és vezette tovább az Erdélyi Múzeum feltámasztásáig.⁹⁴ A folyóirat munkatársai jórészt ugyanazok voltak, kik az Erdélyi Múzeum-Egyesület akkori bölcsészeti szakosztályában működtek, s ugyanazt a feladatot teljesítette, melyet végzett volna az Erdélyi Múzeum, ha módjában lett volna megjelenni. Hatéves multja alatt sok nehézséggel, de kitaró lelkesedéssel

⁹¹ V. ö. Buday Árpád, *Erdélyi Irodalmi Szemle*, 1924. 153. l.

⁹² V. ö. Kántor Lajos, *Erdélyi Múzeum* 1930. 1. l.

⁹³ V. ö. György Lajos: *Dr. Borbély István*, *Erdélyi Múzeum* 1932. 236-240. l.

⁹⁴ *Erdélyi Irodalmi Szemle* 1926—1929. évf.

ugyanazt a célt szolgálta, amelyet az E. M. E. alapszabályainak 1. pontja a magyar tudományosság művelése elé tűzött. Füzetekben sokszor adott helyet olyan különleges tanulmányoknak, amelyek elsősorban a Múzeum-Egyesület szakosztályainak és tárainak az érdekeit támogatták, és zászlót mert bontani olyan időben, amikor az Erdélyi Múzeum-Egyesület különböző okokból erre nem is gondolhatott. Így az Erdélyi Irodalmi Szemle, némi megszakítással, az összekötő kapocs szerepét töltötte be a Múzeum-Egyesület feladatteljesítésében.⁹⁵ Az alapítók és a szerkesztők sem öncélnak tekintették tudományos és kritikai szemléjüket, hanem az a gondolat lelkesítette őket, hogy az Erdélyi Irodalmi Szemlének igyekeznek addig fenntartani, míg a Múzeum-Egyesület abba a kedvező helyzetbe jut, hogy a maga nagymultú közlönyét, az Erdélyi Múzeumot, újból megindíthatja.

Amikor azután az Egyesület vezetőinek okos takarékosága és a gróf Wass Ottilia-féle ház jövedelme lehetővé tette, hogy az 1930. évi február 2-i közgyűlés szerény keretek közt az Erdélyi Múzeum új megindítását merje elhatározni, önként adódott az Erdély magyar tudományos életében 1924. óta fontos szerepet vivő Erdélyi Irodalmi Szemle átvétele, illetőleg beolvasztása.⁹⁶ A tárgyalások azzal az eredménnyel zárultak, hogy az Erdélyi Irodalmi Szemle előfizetőivel és az „Erdélyi Tudományos Füzetek” című vállalatával, amelynek 1929. végéig 21 száma jelent meg, tehermentesen átment az Erdélyi Múzeum-Egyesület tulajdonába, s *dr. György Lajos*, mint az Egyesület megválasztott főtítkára (1930. febr. 2.), nyert megbízást a folyóirat és az Egyesület kiadványainak a szerkesztésére.

Tizenkét esztendei szünetelés után 1930. március havában így támadt fel ismét az Erdélyi Múzeum. Formájául az 1906. előtti S-r alakot választotta, s az Egyesület korlátolt anyagi ereje, nem különben muzeális rendeltetésének a megbénulása készítette arra, hogy ne egyik-másik szervnek, hanem az „Erdélyi Múzeum-Egyesület szakosztályainak közlönye” legyen. Az 1916/17. évfolyamot követő folyótólalagos kötet számozással (XXXV.), de „Új folyam I.” jelzéssel kezdte újra pályáját az Erdélyi Múzeum évenként 4 füzetre tervezett negyedévi megjelenéssel.

Az 1930-ban újjászervezett Erdélyi Múzeum tehát ugyanabba az állapotba került, ahonnan 1874-ben elindult s ahová az 1910-es évek elején körülbelül visszatért: arra a feladatra vállalkozott, hogy a bölcsészeti, természettudományi, orvostudományi, jog- és társadalomtudományi szakosztályok általános érdekű erdélyi tárgyú dolgozatainak a közös közlönye legyen, s azonkívül még az Egyesület működésére vonatkozó közleményeknek is helyet adjon. Kezdetben ez úgy történt, hogy magában a folyóiratban külön lapszámozással, majd folyótólalagosan elkülönítve kaptak helyet a természettudományi és az orvos-

⁹⁵ V. ö. Kántor Lajos, Erdélyi Múzeum 1930. 1—2. 1. Tavasz Sándor, u. o. 229—230. 1.

⁹⁶ L. Kántor Lajos fent id. cikkét.

tudományi szakosztály közleményei az illető szakosztályok elnökének és titkárának a szerkesztésében mindaddig, amíg 1934-ben az orvos-tudományi szakosztály ismét megindította a maga Értesítőjét. 1937-ig az Erdélyi Múzeum életében más lényegesebb szerkezeti változás nem is történt, legföllebb még az említhető meg, hogy az 1936. évfolyam 2. és 3. füzeté s a kötet címlapja hatósági rendelkezés következtében csak „Múzeum“ címen jelent meg.

A muzeális és a szakosztályi kettős feladat közül, mely az idők folyamán tisztán kifejeződött, az Erdélyi Múzeum ebben az időszakban a Múzeum-Egyesület anyagi helyzete és gyűjteményeinek állami birtoklása miatt természetszerűleg csak az utóbbinak tudott eleget tenni. Az a nagy hare, amely valaha e kérdés körül zajlott, teljesen elcsendesedett, a törekvéseket és a kedélyeket többé már nem izgató emlékké halványult, s ebben az időszakban már azért sem vetődhetett fel, mert az Erdélyi Múzeum a gyűjteményekkel és az egyetemmel is kapcsolatát teljesen elveszítette. Az Erdélyi Múzeum most arra törekedett, hogy valamennyi szakosztálynak az igényét arányosan kielégítse, s az elhangzott előadások közlésével a serény munkát további sikerekre buzdítsa. Ennek mindig eleget is tett. Közleményeinek a javarésze a szakosztályi előadásokból került ki. E mellett azonban helyet tudott szorítani olyan nem szakosztályi dolgozatoknak is, amelyek különleges erdélyi tárgyakkal az Erdélyi Múzeum hasábjaira kíváncsoztak. Az Erdélyi Múzeum ebben az időben jobban, mint valaha, és tudatosabban, mint bármikor, törekedett erdélyi feladatának betöltésére, erdélyi jellegének a kidomborítására. Fél százados múltjának a törekvéseiből és a körülötte lezajlott sok vitának kiforrt alapelveiből megtanulta, hogy rendeltetését akkor tölti be célszerűen, ha mindig szem előtt tartja az Egyesület muzeális és honismereti tudományos alap gondolatát, s abból igyekszik megvalósítani, amit bennül helyzete megenged, s ami a körülményekkel legjobban összeegyeztethető. Ez az időszak új feladatkört is szabott eléje, s ez abból a helyzetből származik, hogy az Erdélyi Múzeum a Romániában élő magyarságnak ma egyetlen közérdekű tudományos folyóirata, s az Erdélyi Múzeum-Egyesület az egyetlen szerv, amely Erdélyben a magyar tudományosság művelésére és ápolására van rendeltetve. Feladata és hivatása tehát, hogy a magyar tudományosság hagyományát Erdélyben a mostoha viszonyok között is fenntartsa, a tudományos erőket egybefogja s a tudományos utánpótlást tőle telhetőleg támogassa.

Az Erdélyi Múzeum történetének ebben a fejezetében túlságosan érdekelték vagyunk, ezért a jövőre bízunk e sokágú kötelességteljesítést kívánó időszak fölülvizsgálatát és bírálatát. Egyben-másban talán elmaraszthatjuk, de azt el kell ismernie, hogy az Erdélyi Múzeum-Egyesület erejét meghaladó áldozatokat fordított folyóiratának a fenn tartására. Az idők követelményeit megértve és a jövő érdekeit szem előtt nem tévesztve, minden nélkülözhető jövedelmét tudományos kiadványainak a céljaira összpontosította. Így vált lehetővé, hogy ebben az időszakban az Erdélyi Múzeum a háború előtti terjedelmet megközelítő

átlagos 25—28 íven jelent meg, s az Erdélyi Tudományos Füzetek című vállalatában értékes dolgozatai különnyomatainak a sorszámát közel 100-ra szaporította.⁹⁷ Az 1930. után megjelent 8 kötet 213 íven 903 közleményt tartalmaz. Az Erdélyi Múzeumtól többet csak azok kívántak, akik valóságérzékük hiányát színes képzeletük szárnyalásával pótolják.

Bár az Erdélyi Múzeum ebben az időszakban az összes szakosztályok közlönye lett, jellegét elsősorban a bölcsészet-, nyelv- és történettudományok körébe eső tudományos munkásság adja meg. Az orvostudomány részére szűkek voltak a keretek behatóbb működés kifejtésére, a jogtudomány művelése, ha nyújtott is egy pár érdemes dolgozatot, nem tartozott ezeknek az éveknek a lehetőségei közé, s a természettudomány beírta évfolyamonként pár ív terjedelemmel. Így a folyóiratnak több mint a háromnegyed részét az ősi tulajdonos, a bölcsészeti szakosztály, illetőleg a hozzá tartozó tudományágak művelése vehette igénybe. Nagyrészt a szakosztály felolvasó üléseiből kikerült s a honismeret szolgálatában álló erdélyi történeti, művelődéstörténeti (egyház, színeszet, vallás, hírlap), irodalomtörténeti, pedagógiai, esztétikai, lélektani, filozófiai, társadalomtudományi, néprajzi, zenetörténeti dolgozatok váltakoznak ezeknek az éveknél a kötetekben. Nagyobb arányban, mint a múltban, jutott térhez nevezetes műemlékeink ismertetése és a helynévkutatás adatainak közlése. A nyelv-művelő mozgalmat Erdélybe átvette s füzetről füzetre ma is ébren tartja. Az erdélyi magyar társadalomkutatásnak, a népegészségügy vizsgálatának s a néprajz-gyűjtésnek tudományos teret nyújtott. Az erdélyi magyar irodalom és az időszaki sajtó bibliográfiai adatait évenként rendszeresen közli, s a szellemi vesztegzár enyhítésére, amennyire lehetőségek nyíltak, bő könyv- és folyóiratszempléről gondoskodott. Különös figyelmet fordított arra, hogy az Egyesület multjára és folyó jelenére vonatkozó adatok minél nagyobb teljességben kerüljenek közlésre. Tulajdonképpen a mult hagyományait folytatta a magyar-román művelődési kapcsolatok ápolásával. E téren a hiányosságok a politikai légkör feszültségének a következményei.

A munkatársak egy része még a régi Erdélyi Múzeumban is dolgozott. Mellettük azonban már jelentkeznek az új erők, akik tudományos törekvéseikhez az Erdélyi Múzeumban találtak először támogatásra. Az országhatárokon túlról is számosan keresték fel a folyóiratot erdélyi tárgyú dolgozataikkal. Ebben az időszakban az Erdélyi Múzeum munkatársai voltak: Balogh Arthur, Bíró Vencel, Csúry Bálint, Gál Kelemen, György Lajos, Hofbauer László, Juhász Kálmán, Kántor Lajos, Kristóf György, Papp Ferenc, Szabó T. Attila, Tavaszgy Sándor, gr. Teleki Domokos, Bitay Árpád, Eckhardt Sándor, Dömötör Sándor, Rajka László, Széll Kálmán, Bányai János, Szádeczky K. Gyula, Tulogdy János, Ferenczi Miklós, Borbély István, Gianola Albert, Gyálui Farkas, Horváth József, Huszár Lajos, Ráss Károly, Sulyok István, Temesváry János, Bánfi Florio, Józsa János, Nagy Géza, Erdélyi Pál, Balogh Ernő, Koleszár László, Orient Gyula, Oberding Jó-

⁹⁷ 1938. végén a sorszám a 100-at meg is haladta.

zsef György, Varga Béla, Balogh Jolán, Balogh Ödön, gr. Wass Béla, Pártos Ervin, Biró József, Bóros György, Felszeghy Béla, Herepei János, Imre Lajos, Veress Endre, Jancsó Elemér, Kovács Ferenc, Baráth Béla, Györffy István, br. Jósika János, Kelemen Lajos, Valentin Antal, Lakatos István, Pálfi Márton, Sándor István, Veégh Sándor, Venczel József, Gergely Pál, Cser János, Grandpierre Edit, Kozocsa Sándor, László Dezső, Révész Imre, Monoki István, Róth Hugó, Brüll Emánuel, Domokos Pál Péter, Ferenczi Sándor, Gergely Ferenc, Jászay Károly, Szász Ferenc, Kleiner Endre, Gyárfás Elemér.

1874-től 1937-ig megjelent évfolyamokról az alábbi összesítő táblázatot nyújtjuk:

Sorszám	Kötet	Év	Évfolyam	Füzet	Szerkesztő	Lap	Tábla	Közlemény
1	I.	1874	—	9	Finály Henrik	164	—	40
2	II.	1875	—	10	" "	168	—	38
3	III.	1876	—	10	" "	182	—	36
4	IV.	1877	—	10	" "	168	—	42
5	V.	1878	—	10	" "	260	—	30
6	VI.	1879	—	10	" "	312	—	23
7	VII.	1880	—	10	" "	304	—	28
8	VIII.	1881	—	10	" "	312	—	16
9	IX.	1882	—	10	" "	440	—	16
10	I.	1884	—	4	Schilling Lajos	346	—	17
11	II.	1885	—	4	" "	346	—	15
12	III.	1886	—	4	" "	347	—	15
13	IV.	1887	—	4	" "	454	—	19
14	V.	1888	—	6	Hegedüs István	530	—	22
15	VI.	1889	—	6	" "	559	—	27
16	VII.	1890	—	6	" "	580	—	30
17	VIII.	1891	—	6	Szinnyei József	556	—	27
18	IX.	1892	—	9	" "	642	—	88
19	X.	1893	—	10	Szinnyei József és Szádeczky Lajos	602	—	102
20	XI.	1894	—	10	Szádeczky Lajos	694	7	83
21	XII.	1895	—	10	" "	560	1	70
22	XIII.	1896	—	10	" "	510	—	76
23	XIV.	1897	—	10	" "	592	—	94
24	XV.	1898	—	10	" "	616	—	78
25	XVI.	1899	—	10	" "	674	—	90
26	XVII.	1900	—	10	" "	616	—	97
27	XVIII.	1901	—	10	" "	598	1	84
28	XIX.	1902	—	10	" "	516	—	102
29	XX.	1903	—	10	" "	596	—	77
30	XXI.	1904	—	10	" "	600	—	95
31	XXII.	1905	—	10	" "	508	—	91
32	XXIII.	1906	Újévf. I.	5	Erdélyi Pál	446	—	51

Sor- szám	Kötet	Év	Év folyam	Füzet	Szerkesztő	Lap	Tábla	Köz- lemény
33	XXIV.	1907	II.	6	Erdélyi Pál	439	—	40
34	XXV.	1908	III.	6	" "	440	4	41
35	XXVI.	1909	IV.	6	" "	438	4	51
36	XXVII.	1910	V.	6	" "	433	9	48
37	XXVIII.	1911	VI.	6	" "	390	1	50
38	XXIX.	1912	VII.	6	" "	414	—	35
39	XXX.	1913	VIII.	6	" "	452	1	34
40	XXXI.	1914	IX.	6	" "	372	—	44
41	XXXII.	1915	X.	2	" "	232	—	30
42	XXXIII-IV.	1916-17	XI-XII.	1	" "	257	1	26
43	XXXV.	1930	Újévf.I.	4	György Lajos	454	1	138
44	XXXVI.	1931	II.	4	" "	468	—	111
45	XXXVII.	1932	III.	3	" "	452	—	81
46	XXXVIII.	1933	IV.	4	" "	490	5	37
47	XXXIX.	1934	V.	2	" "	396	17	23
48	XL.	1935	VI.	4	" "	404	9	297
49	XLI.	1936	VII.	3	" "	346	11	113
50	XLII.	1937	VIII.	4	" "	400	3	103
1-50 kötet		1374- 1937		352 füzet		22059 lap (1378 és 3/4 ív)	97 tábla	3021 közle- mény

Dr. György Lajos.